

אכילה לפני התקיעות לבריאים, חולים, קשישים, ובשעת מגיפה

בהלכות רבות מצינו איסור מדברי חכמים שלא לאכול לפני קיום מצווה התלויה בזמן, מחשש פן האדם ישקע בסעודתו וישכח חלילה לקיים את המצווה (סוכה לח, א).

וכך נפסק במקומות רבים בשולחן ערוך, כמו לגבי נטילת לולב (סימן תרנב, ב), "אסור לאכול קודם שיטלנו". וכן לגבי בדיקת חמץ (סימן תלא, ב) "יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה ולא יאכל עד שיבדוק". כך גם לגבי תפילה, שנפסק בשו"ע (או"ח סימן רלב, ב), שאין לאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה, וכך גם לגבי אכילה חצי שעה לפני זמן קריאת שמע של ערבית (סימן רלה, ב).

מאחר שתקיעת שופר מצוה מן התורה היא, והיא תלויה בזמן, בפשטות כך הדין גם לגביה, וכך מפורש בריטב"א בסוכה שם, ולמרות שהטור והשולחן ערוך לא הזכירו זאת, ויש שדקדקו מכך שדין השופר שונה משאר המצוות (עיין כף החיים סימן תקפ"ה שמחמת זה ובצירוף טעמים נוספים "נוהגין קצת להקל למי שהוא תש כח ואינו יכול להיות בתענית עד צאת בית הכנסת"), מכל מקום גדולי הפוסקים כתבו לאסור זאת, וכך כתב המגן אברהם (סימן תרצב, ז) בתוך הדברים:

"ובתוספתא דפ"ק דשבת כתב דמגילה דמי ללולב ושופר וקריאת שמע".

כוונת המגן אברהם לציין לתוספתא במסכת שבת (פרק א, ז):

"כשם שמפסיקין (=את הסעודה) לקרית שמע, כך מפסיקין לקרית מגלה ולקריית ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב ולכל מצות האמורות בתורה".

הפוסקים הביאו דברים אלו להלכה, עיין שערי תשובה (סימן תקפ"ד ס"ק ד) שכתב "ונראה דהאידינא (=בזמננו) דנהוג לאחר בראש השנה הרבה אחר חצות, אם אין לו שופר צריך גם כן להמתין (=ולא לאכול), אם לא שקשה עליו התענית הרבה". וכן כתב רבי עקיבא איגר (בהגהות לשו"ע סימן תקפ"ט), מטה אפרים (סימן תקפ"ח, ב), ומשנה ברורה (סימן תרצב, טו).

אמנם כותב המטה אפרים :

"ומי שליבו חלוש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום, יעשה קידוש ויאכל כזית לעקיך, כדי שיהיה במקום סעודה, ואחר כך ישתה מעט קאווי (=קפה) או טייא, ומכל מקום יש להם לעשות בצינעא מפני המון העם שלא יקילו ביותר".

בדברי הפוסקים בהוראה לחולים התפרסמו במיוחד שתי תשובות, האחת מהגאון רבי עקיבא איגר, שהודעה לקהילתו בשנת תקצ"ב. בסוף קיץ תקצ"א פרצה מחלת הכולירע, ורבי עקיבא איגר פרסם שורת תקנות לבני הקהילה (שרבות מהן מזכירות את ההנחיות בימים אלה), ובין היתר נאמר שם :

"הגאב"ד ובד"צ מודיעים, שכל מי שמרגיש עצמו חולשה קלה ביותר, מחויב תיכף אחר תקיעת שופר ללכת לביתו ולאכול ארוחת בוקר בעשיית קידוש במקום סעודה, ואף שהוא הפסק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. כי תיכף אחר שחרית כבר חל חיוב קידוש, וזה אי אפשר שיעשה אלא במקום סעודה, אבל קודם תקיעת שופר רק טעימה בעלמא מותר, ולכן רק בקושי רב אפשר לעשות קידוש במקום סעודה קודם תקיעת שופר".

מדברי רבינו עקיבא איגר ניתן ללמוד שקודם תקיעת שופר מותר טעימה, וכדין שאר המצוות שאסור לאכול סעודה אבל טעימה מותר (עיין מגן אברהם סימן תרנ"ב לגבי נטילת לולב ועוד, וראה להלן). אך אכילה גמורה בודאי אסורה, אלא אם כן בקושי רב, בשעת המגיפה, הקל רבי עקיבא איגר ובית דינו. אבל מי שאינו במצב זה, אלא רק חש חולשה, היקלו לו לקדש ולאכול לאחר שכבר שמע תקיעות דמיושב, אף שיש בזה הפסקה בין התקיעות.

התשובה השניה, היא תשובת החתם סופר (יורה דעה סימן ז), שעסק בדינו של שליח ציבור שחלה בחולי "נכפה" (מחלת הנפילה), ועל פי דעת הרופאים ההתקפים שסובל מהם בתפילת ראש השנה נובעים מחולשת ליבו שלא אכל מהבוקר. וכך השיב החתם סופר :

"בראש השנה טרם הליכתו לבית הכנסת, שהוא קודם אור היום, יטעם ואפילו יאכל ויחזק לבו להתפלל. ועוד אני אומר, אם לא סגי ליה בכך (=אם לא די לו באכילה זו), עלי ועל צווארי שיקדש על היין אחר תפלת שחר קודם תקיעת שופר מיושב (דאחר כך קודם מוסף הוה הפסק בין תקיעות מיושב לתקיעות של סדר הברכות), אך מיד אחר תפלת שחר יקדש ויסעוד ויתפלל לפני ה'".

בפשטות נראה שנחלקו החתם סופר ורבי עקיבא איגר האם במקום החולי מתירים לו לקדש ולאכול לפני התקיעות, או רק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. אך ישנם שלשה חילוקים

אפשריים בין הנידונים. ראשית, החתם סופר לא עסק בזמן המגפה, אלא בחולה יחיד. משום כך, אין אפשרות לבצע הפסקה בין התקיעות, אלא יש צורך להתיר לו לקדש ולאכול לפני התקיעות. שנית, רבי עקיבא איגר עסק בתקנה לכלל הציבור שהם אנשים בריאים ורק חשים חולשת-מה, ולכן לא התיר להם לקדש ולאכול לפני התקיעות דמיושב. עוד יתכן שהחתם סופר עסק באופן שבו השליח ציבור אינו הולך לביתו אלא מקדש בבית הכנסת, ואז יש פחות חשש שישכח, מה שאין כן רבי עקיבא איגר שעסק באופן שבו כל אחד הולך לביתו לאכול (וכעין זה כתב בתשובות והנהגות חלק ד סימן קלז).

מדברי גדולי הפוסקים אלה אנו רואים שכעיקרון למי שאינו חולה אין כל היתר לאכול לפני התקיעות. עם זאת יש שכתבו לצדד להקל בזה. בשו"ת התעוררות תשובה (אורח חיים סימן שעד) צידד שמאחר שבראש השנה אימת הדין מוטלת על הכל, אין לחשוש שישכח לשמוע תקיעת שופר. עוד שם נשא ונתן בשאלה אם יש להתיר זאת מאחר שתקיעת השופר היא בציבור, ואין לחשוש שישכח (ושולל זאת מטעם שגם מגילה נקראת בציבור ובכל זאת אסור לאכול לפני קריאתה, וכן מהטעם שתקיעת שופר אפשרית גם ביחידות). אמנם הציץ אליעזר כתב שכשם שמצינו בנטילת לולב טעם זה שהרגיל ללכת לבית הכנסת ובודאי לא ישכח ליטול את לולבו שם מותר בטעימה, כך גם לגבי תקיעת שופר שסוף סוף יהיו תקיעות בבית הכנסת וישמע שם. ולכן מוסיף שם (חלק ח סימן כא) שכשיש יותר מחלישות בעלמא לכל הדעות יהיה מותר לקדש ולאכול לפני התקיעות. הגר"מ שטרנבוך במועדים וזמנים (סימן ד) כתב טעם נוסף בזה, שמאחר שראש השנה הוא יום טוב, אם כן בימינו שמאריכים הרבה בתפילה נמצא שלפעמים עובר רוב היום בתענית ומבטלים מצות שמחת יום טוב, ולכן נהגו להקל בזה בטעימה אף שלא במקום חולי.

יצוין, שהחילוק בין טעימה (עד כביצה פת, או מזונות) לאכילה, שמקורו במגן אברהם בסימן תרנ"ב לגבי נטילת לולב, אינו מוסכם ודעת רוב הפוסקים שאין להתיר אלא במקום צורך גדול (משנה ברורה שם). מטעם זה כתב הרב אלישיב (קובץ תשובות חלק ג סימן פט), שאין להוסיף על טעימה, ומוסיף:

"ובכן, אף שהמנהג הוא בישיבות שמקדשים וטועמים לפני התקיעות, לפי האמור לא אריך למיעבד הכי אלא אם כן הוא לצורך גדול וכנ"ל, ואף למי שחליש ליביה אין לו לאכול פת... ורק אם הוא בגדר חולה שרי גם באכילת פת, אם הוא זקוק לזה. אכן ביום שני דראש השנה יש להקל במי שחלש ליבו לאכול עד כביצה פת אם הוא צריך לזה".

למעשה, המנהג הרווח בקהילות אשכנז הוא לקדש ולטעום מזונות לפני הקידוש. השמועה אומרת שכך הנהיג רבי ישראל סלנטר בישיבות הקדושות. הרב שטרנבוך מעיד (תשובות

והנהגות חלק ה סימן קעט) שכך היה המנהג גם אצל הגר"ז מבריסק. לעומת זאת רבים מגדולי הפוסקים הורו שאדם שאינו חלוש ראוי לו להקפיד שלא לאכול כלל לפני התקיעות. כך כתב הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה מועדים חלק א פרק ב), [וציין שגם המקילים יזהרו שלא לאכול יותר מכביצה, וישתדלו שלא לאכול בקבוצה אלא כל אחד בפני עצמו], וכך הורה כאמור גם הגר"ש אלישיב, וכך כתב גם הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ימים נוראים הלכות תפילת שחרית לראש השנה).

השנה חל יום הראשון של ראש השנה בשבת, ונחלקו הדעות האם דינו ככל שבת, או שמאחר שמזכירים במוסף מלכויות זכרונות ושופרות, אף שהיא מצוה מדרבנן, גם מחמתה יש להחמיר ולא לטעום לפני מוסף (לדעות המחמירות), עיינו שמירת שבת כהלכתה (חלק ב פרק נב הערה נז), ובתשובות והנהגות (שם).

לסיכום :

קביעות סעודה לפני תקיעת שופר, דהיינו יותר מכזית פת או מזונות, אסורה. חולה או זקן שאינם יכולים להסתפק בפחות מכך ראוי שידאגו לבעל תוקע שיתקע עבורם בבוקר לפני האכילה.

טעימה פחות משיעור קביעת סעודה, כלומר פת או מזונות פחות מכביצה או פירות ותבשילים ללא הגבלה, מותר לחולה וחלוש כח לאחר תפילת שחרית לפני התקיעות, ויעשה קידוש ויאכל כזית מיני מזונות. עדיף לעשות כך בצינעה.

קהילות וישיבות שנהגו בהם היתר בטעימה, יש להם על מה שיסמוכו, ויקפידו שלא לעבור את השיעור. היכול להסתפק בשתיית תה או קפה יכול לעשות כן אף ללא קידוש, ועדיף שישמע קידוש מחולה.

האמור הוא לגברים, אבל נשים מעיקר הדין פטורות מתקיעת שופר כדין מצות עשה שהזמן גרמן, ולכן אף שמנהגן לשמוע תקיעת שופר מותר להן לקדש ולאכול לפני התקיעות, כפי שכתב החיי אדם (סימן קמא, ז), ומאחר שיש מחמירים בזה עדיף שישתפקו בקידוש, אכילת כזית מיני מזונות ושאר טעימה.